

bare for Verdal, men for hele fylket, vil jeg allikevel tilslutt si noen ord herom. Sandviken ligger ved den viktigste innfallsport turistene har i fylket — mellemriksveien fra Jämtland. Om etpar år vilde den nye vei fra Jämtland om Kall og Mälen knyttes til det norske veinett i Sandvikens umiddelbare nærhet, og at dette vil øke trafikken enn mere er utvilsomt. Jeg nevnte tidligere at mellemriksveien over Lierne med tiden vil bli en benyttet vei av turistene. Det vil nok også bli tilfele, men den vil aldri bli en konkurrent av betydning til veien om Sandviken. Til belysning av forholdet idag hitsetter jeg noen tall fra de siste års trafikk meddelt henholdsvis av tollstasjonsbestyrer Rygg, Ådalsvollen, og tullstationsföreståndare Mårtensson, Gäddede. For Ådalsvollen gjelder det kun utenlandske biler, mens det for Gäddede gjelder samtlige biler:

	1928:	1929:	1930:	1932:	1934:	1936:
Ådalsvollen	1,528	2,512	4,414	3,581	3,424	3,783
Gäddede	493	749	1,239	884	871	1,131

Slik beliggenhet som Sandviken har, midt i et av den nordtrønderske fjellnatures vakreste strøk, har den de beste betingelser for å bli et ideelt sommer- og vinteropholdssted. Kanskje særlig det siste. Som jeg før har nevnt er nemlig terrenget milevidt omkring ypperlig egnet for skisport, og en gang kjent vil Sandviken vinter efter vinter få et stadig økende antall vintersportsgjester.

Selvsagt er det langt frem til et slikt mål. Det vil koste meget arbeide og kreve mange penger å nå det. Men det er for med større styrke å kunne arbeide frem til dette og lignende mål at *turistforeningene* også i Nord-Trøndelag er begynt å ta fast form. Vi har allerede 3—4 lokale foreninger og en fylkesorganisasjon og i samarbeide med de tilstøtende turistorganisasjoner håper også vi å kunne gjøre vårt til at de gjester vårt land årligars mottar skal kunne finne frem til nye og interessante strøk og finne sig vel tilrette der.

Snorre Haugdahl.

Trøndermål.

Et kort oversyn.

Av professor Ragnvald Iversen.

«Stor arv det er for mannen av godt folk vera fødd», har en kjent nordmann sagt. Dersom det samme også gjelder språket, så har trøndermålet godt å slekte på. Det første egentlige riksspråket i Norge — slik som vi finner det i skriftstykke fra det 13. hundreåret — var nemlig bygd på et trøndsk målføre, med noe innslag av vestlandsk. Men ellers må vi vel tenke oss at denne gamle riksnorsken ikke bare var et skriftmål; vi må med god grunn kunne gå ut ifra at den også har vært et talemål, brukt av stormenn og styresmenn ved kongens hird. Vi skal også merke oss at det mektige kirkestyret var knyttet til det gamle Nidaros; her satt erkebispemenn og et stort presteskap; her var katedralskole og boksamlinger — kort sagt: her var ikke bare et administrativt, men også et viktig kulturelt centrum. Det måtte også hjelpe til å skape og holde oppe et samlende normalspråk.

Her melder sig nå straks to spørsmål. For det første: hvad var det som var det særmerkte ved dette gamle trønderske riksspråket? For det andre: fins disse gamle særmerke — eller noen av dem — enda i levende tale i vår tid rundt omkring i Trøndelagsbygdene?

Vi kan for en stor del svare på begge spørsmål under ett. Tar vi f. eks. et ord som det pers. pron. «han» i dativform, så heter det i kgl. vestnorsk *honum* med såkalt *u*-omlyd av rotvokalen, men i gl. trøndsk (og gl. østlandsk) *hanum* uten *u*-omlyd — og denne siste form er i fullt bruk på trøndsk tunge den dag idag: vi trenger bare gå ut på Strinda for å høre folk si *hannåm*. Et annet merke

på gl. trøndsk er omlyden av *a* til *æ* i visse tilfelle; mens således gl. vestnorsk har *jafn*, kan vi i gl. trøndsk finne *jemn* — slik som i somme trøndermål den dag idag. Mens i gl. vestnorsk adjektivet «tørr» heter *þurr*, heter det i gl. trøndsk *þyrr*, som nettop svarer til nytrøndsk *tørr*. Mens i gl. vestnorsk én og samme vokal er gjennomført i visse endinger, skifter i gl. trøndsk endevokalen etter rotvokalen, slik at vi f. eks. finner *máne*, men *stigi* — *viku*, men *hoso*; denne vokalharmonien (som vi kaller det) er det også noe merke etter den dag idag i dialektene her i Trøndelag, særlig i Stod i nordfylket; der heter det f. eks. i flertall *nåle*, men *bygd*.

Her har vi da en rekke gamle målmerke som gjennom hundreår på hundreår har levd sitt liv på trøndsk tunge ned til den dag idag. Men naturligvis fins det i trønderdialektene også særdrag som ikke er så gamle, men som er kommet op i noe senere tid — enda om somme av dem også kan ha vært i bruk et halvt tusen år eller deromkring. Dette fører oss da over i et nytt spørsmål: hvad er det som *idag* skiller trønderdialektene fra andre norske målføre?

Vitenskapelig sett er det ikke så lett å svare på det spørsmålet. «Ja, skulde det være så vanskelig?» sier De kanskje. Er det f. eks. ikke ekte trøndsk å henge et «*ja*» eller et «*nei*» eller et «*sjø*» i enden på alle setninger, og si f. eks.: «*Go kvell, ja*». Jo visst er det ekte trøndsk; men det er likevel bare et særlig utslag av et alment østnorsk rytme-prinsipp, som krever at en setning skal slutte på en *trykklett* taledel — altså det samme prinsipp som gjør at de i Oslo gjerne henger i enden på setningen et «*get*» eller et «*da*», eller et «*vel*» eller et «*lell*» o. s. v. («Å ja, get! Å nei, lell! Å ja da!»).

Vi kunde gå videre og spørre om det ikke heller er ekte trøndsk å uttale lang *l* og lang *n* med en *i*-lyd, slik at det heter en «*hann-honn*» og en «*tollball*»? Jo visst er det ekte trøndsk; men det er ikke særtrøndsk det heller — denne uttalen rår nemlig over alt landet nord om Dovre helt op til Grønselva, og rekker på den andre kanten et godt stykke sør om Dovre også.

Nå — men enn den merkelige amputeringen eller avkappingen av endevokalen som er så vanlig her i Trøndelag, f. eks. i «*Æ tænkt' å kjøp' ei klokke*» — er ikke den heller særtrøndsk? Nei, så menn! Dette vokalbortfallet finner vi nemlig også utenom Trøndelag; så-

ledes går saltværingen i Nordland ikke bare likeså langt, men til og med lenger enn trønderen i å kappe av denne endevokalen (i parentes sagt kan vi finne det samme draget i andre mål også f. eks. i jysk, for ikke å tale om språk som engelsk og fransk).

Vi kunde gå videre å nevne så merkelige og avstikkende former som *dåggå* for «dager», *våttå* for «vite», *låsså* for «lese», *hokko* for «hake», *stoggo* for «stue», o.s.v. — og tenke at her hadde vi da endelig funnet de typiske sørtrøndske merkeformene? Men det er ikke tilfellet, dersom vi her — som de fleste vel vil gjøre — bare hefter oss ved de merkelige vokalene *å-å* eller *o-o*; for *våttå* er ingen almentrøndsk, men bare en inntrøndsk form; og slike former som *dåggå* for «dager» er i fullt bruk i mange norske bygdemål utenom de trøndske. Nei, det typiske trøndske er tvertimot den lange konsonanten mellom vokalene. Vokalene kan skifte fra nord til sør og fra vest til øst, så verbet «lese» kan hete både *læssa*, *lassa* og *låsså*, subst. «ei veke» kan hete både *vækka*, *vukku* og *vokko*; men konsonanten mellom vokalene er i alt trøndermål lang. Det er det typisk trøndske målmerke eller schibboleth. Et slikt særmerke som dette er vel ikke av dem som folk lettest fester sig ved; tvertimot vil en helst legge merke til vokalene. Derfor hermer de også i Leksvika etter «vannvikingene» med ei regle som lyder så: «*Hann to bættan i nævvan å skrævva oppi stæggan*». Omvendt etter Leksvikmålet: «*Hann to bættån i nævån og skrævva oppi stæggån*».

Med de to ulike formene som denne regla har, er vi kommet bort i noen målmerke som i våre dager skiller de trøndske målføre innbyrdes. Går vi litt nærmere inn på dette dialektgeografiske spørsmålet, så vil vi finne at vi må skille mellom to hovedformer av trøndermål, nemlig vesttrøndsk (eller uttrøndsk) på den ene side og østtrøndsk (eller inntrøndsk) på den andre side.

Typisk for østtrøndsk — for nå å ta den mest særmerkete dialektgruppe først — er den sterke assimilasjon eller «utjamning» som vi her finner mellom rotvokalen og endevokalen, men vel å merke bare i ord som i gno. hadde kort rotavstamning. Således får vi her de før nevnte ifinitiver som *våttå* for «vite», *låsså* for «lese», *svårrå* for «svare», o.s.v. (Namdalsmålet har her *a* i begge stavinger: *vatta*, *lassa*, *svarra*, o.s.v.). Like ens får vi hankjønnsord som *båttå* for «bete», *nåvvå* for «neve», *håggå* for «hage», osv. (Namdalsmålet har

også her *a* i begge stavinger: *batta*, *navva*, *hagga* osv.). Endelig hører hit også hunkjønnsord, som regelfast har merkevokalen *u* slik at det heter *vukku* for «veke, uke», *hukku* for «hake», *hussu* for «hose», osv. (i Namdalen med vokalen *o*: *vokko*, *hokko*, *hosso*, osv.). Som vi skjønner, blir slike former ofte ukjennelige for folk fra andre kanter av landet. Det er ikke så lett å skjønne at *toddor* f. eks. er det samme som «tiur»; eller at *hullu* er lik «høylade»; eller at *uer* = «ide, evje», *kokko* = «kake», *påppår* = «pepper», *kymmy* = «kommen». osv.

I vesttrøndsk (eller uttrøndsk) finner vi derimot ikke noe slikt sammenfall av vokalene i rotstaving og i endestaving, og formene blir derfor heller ikke så særmerkte; her heter det f. eks. *å vætta*, *å læssa*, *å svarra* — *ein bætta*, *ein nævva*, *ein hagga* — *ei vækka*, *ei hakka*, *ei hæssaa*, o. s. v.

Det er nå verdt å merke sig at vesttrøndsk i våre dager trenger østtrøndsk mer og mer tilbake, særlig sjøleies innerter fjorden. Dette er i grunnen rimelig nok: de avstikkende østtrøndske formene har vanskelig for å greie sig mot de mer almentnorske i vesttrøndsk. De siste svarer bedre både med *bm.* og *nno.* Vi kan merke dette alt på det bygdemålet som vi har nærmest innpå oss her i byen: dialekten i Strinda. Gamle folk sier her *å fårrå* for «å fare», *ein håggå* for «en hage», og *ei vukku* for «ei veke». Ungdommen sier derimot *ein bætta* og *ein hagga*, *ei vækka* eller *ei uk'*, *å farra* eller *å fjerra*. «*Kåffår ska di håll på å fjerra å kast hæst-lort oppi te'n te politimestern?*» — som en strinding skal ha sagt en gang det var noe spetakkel her i byen.

Til denne inndeling på langs i vesttrøndsk og østtrøndsk kan vi også sette op en på tvers, altså et skille mellom nord og sør. Vesttrøndsk vil da falle i to deler; i nord Fosna-mål fra Bindalen til Hemne, og i sør Nordmørs-mål fra Hemne til Romsdalen. Fosna-målet er det mest «moderne» av alle trøndske målføre, med sterk opblanding særlig av nordlandsk — noe som henger ihop med samferdsel og næringsliv, særlig da fisket. Her kan vi også finne bokmålsformer som *mel* for *mjøl*, *tatt* for *tekje*, o. s. v. — Nordmørs-målet merker sig særlig ut ved den sammendraging av diftonger som vi kan finne i større eller mindre monn her; det heter *stæn*, *fæt*, *blot*, *røk*, o. s. v. istf. «stein, feit, blaut, røyk». Denne diftong-

sammendraging står ellers i geografisk sammenheng med en tilsvarende overgang i sørøsttrøndsk; men her går sammendragingen lenger, slik at det f. eks. heter *en dø sø* for «ein dau sau», ja i somme bygder enda-til *gre* for «grei» og *le* for «lei». — Den nordligste utløper av østtrøndsk har vi i Grong og Overhalla; å merke er her særlig den vidtdrevne uttale av *d* mellom to vokaler, f. eks. i ord som *spaddi* for «spæ» eller *viddi* for «vie». — Den tredje østtrøndske gruppe blir da den midttrøndske; den har sin mest typiske form i Innherads-bygdene; her finner vi kjernen av det egentlige trøndermål med disse merkelige formene *våttå*, *nåvvå*, o. s. v., som vi før har nevnt.

En særlig interesse knytter sig til dialekten i *Selbu*. Det er nemlig det eneste norske målføre som enda har ekte nasalvokaler, på lag som i fransk; således i ord som *Jó* for «Jon», *stå* for «stå», *i* for «i», o. s. v. Denne uttalen var vanlig i gammelnorsk og mellomnorsk tid, men fins nå bare i *Selbu*-målet.

Alle de målmerke av ulike slag, som vi hittil har nevnt, har hørt til lydverket, lydsystemet i trøndsk. Men også i formverket, bønningssystemet, og i setningsbygningen fins det flere ting som det er verdt å legge merke til. Hit hører f. eks. bruket av *dativ*. Vi trenger bare å gå ut på Strinda for å høre *dativ*former i fullt bruk, helst hos de gamle da; slik f. eks. *hæståm* *dat.fl.* av «hest», *fara* *dat.ent.* av «far», *væikj ån* *dat.ent.* av *væikj*, o. s. v.

Går vi nå fra talemålet ut over bygdene til talemålet her inne i byen, så vil vi her òg finne et og annet å feste oss ved. Denne byen er jo både geografisk og språklig — og var i eldre tid også politisk og kulturelt — noe av et centrum i landet. Her møtes Østland, Vestland og Nordland. Hit op førte gamle ferdsselveier over fjellet fra Østlandet, og ute i fjorden gikk fra eldgamle tider sjøveien mellom Vestland og Nordland. Her fans da alle vilkår for framvoksteren av et særmerkt talemål, med sugerøtter til mange sider.

Spør vi nå hvad grunnstammen i dette bymålet er, så vil vi finne at det ikke — som en skulde vente — er innlandsdialektene nærmest omkring byen; det er tvertimot sjødialektene i bygdene utmed fjorden, særlig da i Fosna. Hvad er grunnen til det? Er

det fordi de fleste byfolk var innflyttere fra sjøbygdene? Nei, sikkert ikke. Grunnen er den at vi her har å gjøre med en fast språklig utviklingslov. Et bymål vil nemlig alltid knesette de høveligste former, de enkleste og greieste, de som er de vanligste i bruk og går videst omkring. Dialekten i en litt større by vil derfor alltid være uttrykk for en viss språklig «funksjonalisme» — for å bruke et moderne ord. Dette er som sagt en språkhistorisk lov. Den er også så naturlig som noe kan være; og derfor er det heller ingen grunn til å sette et bymål i en ringere klasse enn et bygdemål. Et bymål følger sine vokstervilkår, som et bygdemål i en fjord- eller fjellbygd følger sine; de har alle den samme livsens rett, hvert ut fra sine forutsetninger, og de har vitenskapelig, språkpsykologisk og kulturhistorisk like stor interesse for granskeren.

At dialekten her i byen står nærmest Fosnamålet, ser vi særlig på slike former som *å skjærra*, *ein nævva* og *ei vækka* — mot alt i Strinda *å skjørrå*, *ein nævvå* og *ei vukku*. Likens med former som *nåkka*, *mårra*, *trållat* med vokalen *a* i siste stav. — mot vanlig trøndsk *nåkkå*, *mårrå* og *tråll ått* med vokalen *å*. I det hele fins i bymålet vokalen *å* aldri i sluttstaving, og *u* bare i to ord: *furu* og *sulu*. Også i rotstaving blir *å* ofte trengt ut av *a* i bymålet: det heter *tang*, *stang* og *trang* mot i bygdene *tång*, *stång* og *trång*.

I andre tilfelle kan vi finne sammenheng mellom talemålet her i byen og talemålet i andre byer, særlig da i Bergen og i Nordlands-byene. Vi kan nevne slike ting som uttalen *bækken* for *bekken* og *lage* (n.) for *laje*; like ens somme verbalformer, særlig partisippformer som *rivvi* eller *revve*, *fryssi* eller *frøsse*, *dotti* eller *dotte*, *loggi* eller *logge*, og videre somme pronominalformer (som *kæmm*, *kvær* og *dåkker*). Det samme gjelder ord som *mårning* og *aftning*, eller en uttaleform som *kåke* for *koke*. Med dette siste ordet er vi nådd til dialektformer som har ophavet sitt i dansk, dansk skriftmål eller dansk talemål. Nettopp her i byen måtte vi vente å finne mer enn vanlig av slike danske talemålsformer, fordi så mange av byens patrisierfamilier «i de gamle gode dage» var danske innflyttere. Særlig i siste halvdel av 1700-tallet hadde vi jo en hel invasjon av sønderjyder her i landet; en videnskapsmann som Moltke Moe har enda-til ment at slike verbalformer

i riksmålet som *kastet*, *elsket*, o. s. v. skriver sig fra disse sønderjyske innflytterne. I alle fall har vi sikkert å gjøre med dansk grunnlag for slike uttaleformer som *kåke*, *båg*, *skåv*, *maver*, *marv*, *kjød*, *sved*, *nåt* (for *nåkkå*) o. fl. Nå blir nok ellers disse formene trengt ut smått om senn; i våre dager er det vel nesten bare damer som taler om *kjød* — eller som backfischene her i byen sier: *kjøed* (med en slags diftong av *ø + æ*).

Likevel har naturligvis den danske påvirkning vist sig langt mindre i lydverk og formverk enn i ordfanget, ordforrådet. Det trenger vi knapt å gå nærmere inn på, så vel kjent som det er. Derimot er det svenske innslaget mindre enn en skulde vente, særlig når vi tenker på at vi i Bergens bymål finner flere tydelige og gamle svenske målmerke, f. eks. *hem* mot norsk *heim* og dansk *hjem*) eller *øge* (mot norsk *auga* og dansk *øie*) — former som nok går tilbake til munkespråket i de to birgittinerkloster vi hadde i Bergen før reformasjonen. Av svenske ord ser det helst ut til å være mer i bygdene i Trøndelag enn her i byen; fra bymålet kan nevnes slikt som *ha tur* = være heldig, *førbanna* sinna, arg, og *jækla*, som vel også helst er lånt fra svensk. Så meget sterkere er da det tyske innslaget i dialekten, dels gjennom dansk, dels direkte har vi jo fått en mengde tyske ord eller ord-element, slike som f. eks. *-heit* i *styggheit* eller *-els* i *stavels*, *bestæmmels*, *opbyggels*, o. s. v. Hit hører også uttaleformer som *braintvakt* og *haintværkar* med tysk uttale av *d* som *t*; like ens *pikke på* (for «banke på», *bislag* (utbygg for kjøkkeninngangen), o. s. v. Fra engelsk er kommet inn, særlig gjennom sjøfolk, ord som *jobb* og *jompe*, fra romanske språk ord som *opstanasi*, *postelin* o. m. a. Men slike ord er det likevel liten grunn til å gå nærmere inn på her, fordi de er mer eller mindre vanlige i alle norske bymål, for en stor del også i våre bygdemål.

Til slutt noen linjer av et gammelt bryllupsdikt, skrevet på et slags samfengt trøndermål av presten Jakob Lunde (1690—1754):

Respiten han he no et lag før se sjøl,
de ee no, som de kan no verra;
men hvem kan forundra se fulnart på de,
at halslette Kalla aa Giftrase fe,

som annar ovettau Banstørra,
 e tængte dem kun sagt lat Qvinfolka bli,
 aa sette einstaka al deres Ti,
 naar dem he utslette ei Konna,
 just hie dem knappa Sipaare sit ut,
 før dem kjem ansættan me ny Kniplings Klut,
 utmjøla aa fagert ny raka.
 Min kjere go Tollar forstaaer du int mæg,
 ee meine int anna, end just bære dæg,
 deer he du rein Ore før Pengan,
 qvær pleg no alt gjøra, som han e man te,
 end du, som saa erbar aa stilfæraug ee,
 sjaa aat, om du bara de lænjer,
 aa naar du vil gjøra, som Grannen din gjor
 qva Helskjenfyr vil du saa langt uti Noer
 alt noer ti Norbotne dem kalla,
 deer Folke eet Silsmeit gjort ut paa me Kli,
 Sei-Læver om Bradin med Katnagla ti,
 harsk Kobspæk aa harkokt Fiskballa,
 aa anner meir ha du no raakt paa i Kjæl,
 som just tria Gonjen fæ see sin Hæirs-Qvæl,
 ee tru, du i Havsnøe he lova,
 at du vil aller vøel Tausan e Gran,
 men bære de Kjællan, som før he haft Man.

By- og landsfolk.

Av gårdbr. Knut Rolvsjord.

Illustrert av Greiff.

Fra gammelt av har landsens folk vært vant til gratis å gi en håndsretning til venner og naboer. Ja, andre med. Når hjelpen hadde vært stor eller uforskytt — opstod der gjerne en vennskapelig strid, idet den ene mødet med betaling, mens den annen avslo. Dette gjalt såvel kontant betaling som traktemang.

Alle kjente hverandre i vid omkrets. Høflighetsformen, «tredje persons pronomen» var bare til plage. Ungdom som drog ut og «blev til noget», kom i klasse med bymannen eller «storkarene». Dog der var «storkarer» på landsbygden også. Embedsmennene var vist selvskevne. De andre har det vært vanskeligere å bestemme, da grunnlaget bestandig skiftet. Dannelse, opplysning og formue kunne være medvirkende årsaker, hvis man hadde de nødvendige andre egenskaper.

Ordholdenhet og pålitelighet inntil naivitet, har vært fremherskende trekk utover bygdene. De første bymenn som i ferien tok tilfjells var høit kultiverte folk og fant sig lett tilrette under alle forhold. De blev som regel vennlig mottatt, når de kom til en gård eller seter. Når der kom turister, var det som et pust fra verden derute, og gjester blev traktert på beste måte uten tanke på noen fortjeneste.

Efterhvert som den store hop fra byen kom, skiftet det hele karakter. Bymannen kjente knapt sin nærmeste nabo. Kunde umulig hilse på alle og enhver. På restauranter og hoteller var der ingen som mødet ham. Han fikk det han forlangte og betalte for og dermed basta. Som turist måtte han nødvendigvis begå lignende bommerter som landsens folk kunde gjøre når de